

KÖKOR KEREKASZTAL 2014

A KÖKOR KUTATÓINAK ÉVES KONFERENCIÁJA

Helyszín: Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézet
Intézeti Könyvtár – Bóna István-terem
H-1088 Budapest, Múzeum Krt. 4/B

Honlap, email: litikum.hu · litikum@litikum.hu

PROGRAM

09:50–10:00 Prof. Borhy László akadémikus, intézetigazgató köszöntő szavai

10:00–10:25

Szokmány György, Bendő Zsolt, Péterdi Bálint, Kasztovszky Zsolt, T. Biró Katalin
Magyarországi leletanyagokban fellelt „zöldkő” nyersanyagú csiszolt kőeszközök újabb archeometriai vizsgálati eredményei

10:25–10:50

Péntek Attila - *Kvarc és kvarcit kőeszközök a Cserhát hegységben*

10:50–11:15

Lengyel György - *Ütő súly és pengevastagság korrelációja a felső paleolit kőtechnológiában*

11:15–11:35 kávészünet

11:35–12:00

Szilágyi Kata - *Gondolatok a kulturális tradíció és a nyersanyaghasználat összefüggéseiről egy karancssági pattintott kőanyag példáján*

12:00–12:25

Faragó Norbert - *Háztáji kőeszközök, avagy tevékenységi körzetek Polgár-Csőszhalom külső településén*

12:25–12:50

Nagy Gergely - *Túl a méreteken: a Szeleta-kultúra levélhegyei?*

12:50–13:00 vita

13:00–14:00 ebédszünet

14:00–14:25

Péntek Attila - *Becske-Júlia-major, egy nyílt színi paleolit telep*

14:25–14:50

Faragó Norbert, Halbrucker Éva, Király Attila, Mester Zsolt, Péntek Attila - *Az első in situ régibb kőkori lelőhely a Rába völgyében*

14:50–15:15

Benus Ferenc - *Új paleolitikus lelőhely a Mátra lábánál: Gyöngyöspata-Mész-pest*

15:15–15:35 kávészünet

15:35–16:00 poszterek megbeszélése

Antony Borel, Marie-Hélène Moncel - *The site of Tata (Hungary) revisited. Morpho-functional results suggest hafting of Neandertal's microlithic tools*

Halbrucker Éva - *Stone artefacts from Százhalombatta-Földvár, Central Hungary*

Szilágyi Kata - *Analysis of household units from chipped stone tools*

16:00–16:30 vita, javaslatok a 2015. évi konferenciára vonatkozóan

Magyarországi leletanyagokban fellelt „zöldkő” nyersanyagú csiszolt kőeszközök újabb archeometriai vizsgálati eredményei

Szakmány György, Bendő Zsolt, Péterdi Bálint, Kasztovszky Zsolt, T. Biró Katalin

A zöld színű vagy zöldes színárnyalatú nyersanyagokból készült kőeszközök jelentős szerepet játszanak az őskori (neolit-rézkori) csiszolt kőeszköz leletanyagokban. Számos kőzettípusból készült kőeszközt sorolhatunk ide, úgymint jade-kő, eklogit, nefrit, serpentinit, zöldpala, kontakt metabázit, valamint egyéb metabázitok (elsősorban amfibolit) és hornfels (mész-szilikát szaruszirt) zöldes színárnyalatú változatait. A felsoroltak mind metamorf, általában finomszemcsés vagy nagyon finomszemcsés, tömött, masszív, jól csiszolható és legtöbbször jól polírozható kőzet-típusok. Számos dekoratív változatukat szimbolikus célokra használhattak, elsősorban ez utóbbiak ép, teljes kőeszközökként maradtak meg a gyűjteményekben. Nyersanyaguk származásának tekintetében szinte kizárólag távolsági importok.

A hagyományos roncsolásos vizsgálatok csak a sérült, törött példányokon alkalmazhatók, így a roncsolásmentes vizsgálatok kiemelkedő fontosságúak ezen kőeszközök esetében. Ezek közül is kiemelkedő szerepet játszik az elektron-mikroszkóppal végzett „eredeti felszín vizsgálat”, amely egy viszonylag új módszer és jelentős előrelépés a „zöldkő” kőeszközök típusainak minél pontosabb meghatározásában, elkülönítésében.

Az utóbbi egy-másfél évben sok – múzeumokban elhelyezett – kőeszközgyűjtemény revíziója során számos példány került elő ezekből a típusú kőeszközökből. Előadásunkban először a „zöldkő” nyersanyagú kőeszközök típusait tekintjük át, majd az új vizsgálati eredményeket foglaljuk össze.

Munkánkat az OTKA K 100385 sz. pályázata és a Jade-2 program keretében végezzük.

Kvarc és kvarcit kőeszközök a Cserhát hegységben

Péntek Attila

Az előadás nagyon röviden érinti a kvarc és a kvarcit kőzettani jellemzését, remélhetően elosztatva néhány félreértést ezekkel a nyersanyagokkal kapcsolatban. Röviden szót ejt a magyarországi lelőhelyeken való előfordulásukról, amelyből kiderül, hogy gyakorlatilag elhanyagolt, régészeti együttesekben csak kevesek által vizsgált nyersanyagokról van szó. Ez a helyzet annál indokolatlanabb, mert az elmúlt évek során a Cserhát hegység területén különböző iparokhoz, kultúrákhoz sorolható felszíni lelőhelyeken nagy mennyiségű kvarcit leletanyag került elő. Ennek jelentős részét megmunkált eszközök, a nyersanyag természeténél fogva többnyire elnagyoltabban megmunkált kaparók, kések, fogazott eszközök teszik ki.

Ütősúly és pengevastagság korrelációja a felső paleolit kőtechnológiában

Lengyel György

A leggyakoribb pengeméret a felső paleolitikumban 10 cm alatti. A 10 cm alatti pengék rendszerint vékonyak, ezért a mérettani arányaik kifinomult formát öltenek. 10 cm-től hosszabb pengék rendszeres készítése során azonban nem csak a hossz nő, hanem sokszor a többi méret is. Nagyméretű pengék gyakran vaskosabb alakúak, mint a kisebbek. A kelet-közép-európai felső paleolitikumban egyetlen régészeti kultúra oldotta meg sikeresen a hosszú és vékony pengék készítését, a Késő Gravetti. Kísérleti pengekészítés során került előtérbe annak vizsgálata, hogy miként lehet a pengék hosszát úgy növelni, hogy a vastagságuk a kisméretű pengék arányait tükrözze. A kísérlet kapcsolatot talált az ütő súlya és a pengék vastagsága között.

Gondolatok a kulturális tradíció és a nyersanyaghasználat összefüggéseiről egy karancssági pattintott kőanyag példáján

Szilágyi Kata

Karancsság-Alsó rétek középső és késő neolitikus lelőhelyen 2002-ben Bácsmegei Gábor végzett ásatást, amely Szécsény-Ültetés mellett a második hitelesen feltárt neolitikus lelőhely Nógrád megyében. További neolitikus lelőhelyeket csak terepbejárási eredményekből ismerünk. Patay Pál a nógrádkövesdi ásatásának 1956-ban megjelent cikkében már megjegyezte, hogy a Nógrádi-domb-ság a Közép-európai vonaldíszes kerámia kultúrája és a Bükk kultúra határterületeként értelmezhető. Az elválasztó szerepnél sokkal fontosabb a terület határvidék jellegében az összekötő funkció, amelyet Fábrián Szilvia is hangsúlyozott a „nyugati” formavilághoz tartozó szécsényi kerámiákon látható „keleti” motívumok kapcsán.

Az összesen 642 db pattintott kőszekőzt tartalmazó leletanyag is a terület kettős orientációjának bizonyítéka. A tipológiai és technológiai sajátosságok a Közép-európai vonaldíszes kerámia kultúrája és a Lengyeli kultúra kulturális tradíciójáról tanúskodnak, míg az előforduló nyersanyagok döntő többségének a forrása a lelőhelytől, ill. a kultúra elterjedési területétől keletre található. A kulturálisan kevert köegyüttes példáján érdekes kérdéskört jelent a tradíció és a nyersanyaghasználat összefüggéseinek vizsgálata.

Háztáji kőszekőzök, avagy tevékenységi körzetek Polgár-Csőszhalom külső településén

Faragó Norbert

A Polgár-Csőszhalom késő neolitikus településén élt egykori népesség társadalmáról egyelőre még nem rendelkezünk pontos képpel. Nem tudjuk, hogy mekkora és milyen szervezetszerű alapegységekkel, nagycsaládokkal állunk szemben, ezeknek a felépítésében milyen szerepet játszott a vérségi kapcsolat, milyen további szerveződési szinttel, szintekkel kell számolnunk a település mindennapi életében. Ehhez a kutatási irányhoz szolgál további adalékul a külső telepen feltárt pattintott kőanyag térbeli és statisztikai nyersanyagelemzése. A feltárt összefüggések nagyon homogén képet mutatnak, egymás mellett élő, több épületből álló gazdasági alapegységekről tanúskodnak. Önálló jellegük mellett ezek nyilvánvaló organikus kapcsolatban álltak egymással és további, magasabb szerveződési szintek létrehozásában is kulcsszerepet játszottak.

Túl a méreteken: a Szeleta-kultúra levélhegyei?

Nagy Gergely

A Szeleta-kultúra a hazai paleolitikum kutatásának kezdetén is finoman kimunkált levélhegyeivel lett azonosítva. Ekkor még a francia Solutréen-kultúrának feleltették meg, és csak az új kutatási szemléletben különítette el F. Prošek önálló egységként. Ekkor a levélhegyek mellett a „kísérőipar” is nagyobb figyelmet kapott.

Jelenleg két fő elmélet létezik a kultúra származására, fejlődésére. Ringer Árpád szerint helyi alapokon, a Bábonyi kultúra középső paleolitikus műveltségéből fejlődött tovább egy egységes korai, majd abból a fejlett Szeletai kultúra, míg Simán Katalin különválasztja a korai és fejlett fázisát. A levéleszközök szempontjából az egyik elmélet szerint azok a kultúra belső fejlődését jelzik (Bábony-késből durva levéleszköz, abból finom levélhegy), a másik szerint a fejlett Szeletai csupán átveszi az eszköztípust a koraitól, azzal nincs genetikai kapcsolata.

Ugyanakkor a levéleszközök alakjának, méreteinek mélyreható vizsgálatai nem történtek meg. Csupán Mester Zsolt végzett ilyen kutatásokat. Dolgozatában azonban csak a méreteket használja fel, részletesebb statisztikai számításokat nem végez. A cikk végén közli ezeket az adatokat, így fel tudtam őket használni. Mivel a mért adatokat Mester Zsolt már feldolgozta, ebben a dolgozatban a változóiból számított új adatokat vettem górcső alá. Az adatbázis bővítéséhez néhány morvaországi, szlovákiai Szeletai levéleszkőzt is bevontam a kutatásba.

Dolgozatom célja részben azonos Mester Zsolt közlésével, részben a levéleszközök szempontjából közelebb kerülni az egy kultúra–több kultúra kérdés megoldásához.

Becske-Júlia-major, egy nyílt színi paleolit telep

Péntek Attila

A Nógrád megyei Becske településtől északra mintegy 2 km távolságra található paleolit telep a korábban publikált Debercsény-Mogyorós lelőhely mellett egyike a Cserhát hegység területén eddig talált legészakibb paleolitikus lelőhelyeknek. Topográfiai helyzete hasonló a hegység területén több ízben tapasztaltakhoz, vadászati szempontból optimális stratégiai elhelyezkedés egy zsákvölgy-rendszer mentén, annak közvetlen közelében. Ugyanakkor feltételezhetően egy fontos egykori migrációs útvonal mentén helyezkedik el. Valószínűleg ez lehet az oka a lelőhely viszonylag gazdag, sokrétű régészeti anyagának, amelyben a késői középső paleolitikus Micoquien-Bábonnyien és/vagy korai felső paleolitikus Szeletien jelleggel bíró kaparók, levélhegyek, bifaciális eszközök mellett az eszközök egy része, különösen a pengevakarók és a szilánkvakarók egy része is határozottan a felső paleolitikum irányába mutat.

Az első in situ régibb kőkori lelőhely a Rába völgyében

Faragó Norbert, Halbrucker Éva, Király Attila, Mester Zsolt, Péntek Attila

Az M86-os út építéséhez kapcsolódóan intenzív bányászati tevékenység indult meg a Rába völgyében. Ennek köszönhetően 2014 augusztusában egy új lelőhelyet fedezett fel Hatos János győri régésztechnikus Páli község kavicsbányájában. A leletmentés során egy gazdag pattintott kőegyüttes került napvilágra. Az előzetes benyomások alapján a lelőhely az epipaleolitikum-kora mezolitikum idejére helyezhető. Ennek megfelelően Páli-Dombok a régibb kőkori első in situ lelőhelye a Rába völgyében.

Új paleolitikus lelőhely a Mátra lábánál: Gyöngyöspata-Mész-pest

Benus Ferenc

A POSZTEREK KIVONATAI

The site of Tata (Hungary) revisited. Morpho-functional results suggest hafting of Neandertal's microlithic tools

Antony Borel, Marie-Hélène Moncel

Stone artefacts from Százhalombatta-Földvár, Central Hungary

Halbrucker Éva

A Százhalombatta Archaeological Excavation (SAX) projekt 1998 óta folyik a „Matrica” Múzeum vezetésével. A bronzkori erődített telep ásatása egy nemzetközi program része, mely különböző európai régiók bronzkorának hasonlóságait és eltéréseit vizsgálja az életmód és a közösségek szociális berendezkedésének elemzésével. A feltárás egy 20x20 méteres szelvényben folyik, mely 2x2 m-es és 1x1 m-es ásatási egységekre van felosztva UTM koordináták alapján. A feltárás során az egyes négyzetek önálló kutatási egységként vannak kezelve dokumentációs szempontból.

Kutatásom az ásatásból származó kőeszközökre koncentrálok. Poszterem célja, hogy bemutassa az első öt rétegből származó pattintott kőeszközök eredményeit.

Analysis of household units from chipped stone tools

Szilágyi Kata

A késő neolitikus Lengyel-kultúra délkelet-dunántúli csoportjába tartozó Alsónyék-Kanizsa-dűlő lelőhely telepanyagának egy részét képező pattintott kőeszközök nyersanyag meghatározásán, ti-

pológiai és technológiai vizsgálatán túl, a háztartásrégészet aspektusából történő értelmezés áll a középpontban.

A települések leletanyagának háztartásrégészeti irányú feldolgozása az elmúlt években erősödő tendenciát mutat, amelyhez kedvező körülményeket teremtenek a nagyberuházásokhoz kapcsolódó nagyfelületű feltárások és a régészek eszköztárában egyre gyakoribbá váló természettudományos vizsgálatok.

A különböző lelettípusok közül kiemelten a pattintott kőeszközök technológiai vizsgálata az eszköz-készítés folyamatának rekonstrukciójára nyújt lehetőséget, amely egy kulturális egység kőeszköz előállításának megismerését eredményezheti. A készítés folyamatának, vagyis a műveletsornak a szakaszai / műveletei pedig elemi szinten mutatják a telepen történt kőeszköz-készítés helyét és jellegét, amely a telepen belüli tevékenységi zónák lokalizálását teszi lehetővé. Az összes lelettípus technológiai analízisének eredményeiből megállapítható tevékenységi zónák pedig a végleges háztartási egységeket határozhatják meg. Az alsónyéki lelőhely telepszerkezetét alkotó nagyméretű agyagkitermelő gödrökből származott a pattintott kőeszközök döntő többsége. Az oszlopszerkezetes épületek és a feltételezhetően hozzájuk tartozó agyagnyerő gödrök elhelyezkedése összesen négy, szignifikánsan összehasonlítható háztartási egység hipotézisszerű felvázolását tették lehetővé. A háztartási egységek kőegyütteseinek nyersanyagmegoszlása közel azonos arányokat mutat, továbbá minden osztályozási kategória / eszköztípus is megtalálható, így vélhetően a telep teljes területén kőeszköz-készítő tevékenységgel számolhatunk. Azonban a háztartási egységek tipológiai kategóriái közti különbségek alapján, a lelőhelyen belül a kőeszköz-készítés folyamatai bizonyos mértékben lokalizálhatóak.